

TRADUCERE ȘI TRADUCĂTOR; BILINGVISMUL TRADUCĂTORULUI: CONCEPTE, CADRE DE DEFINIȚIE

Translation and translator; bilingualism of the translator: concepts, framework of definitions

ZOLTÁN¹ Ildikó Gy.

Abstract

Our paper is dedicated to translation studies, in which we have brought into the foreground the concepts and the framework of definitions particular to this science on the borderline between linguistics and literature. The most important aspects of translation and the activity of the translator are emphasized. We attempt to analyse the bilingualism of the translator, underlining the difference between translation and bilingualism. Many bilingual people who have achieved the ability to read and write in a certain language do not have the necessary aptitude to translate different types of texts and documents in a professional manner. Being an expert translator requires a certain perfecting of the language in order to produce translation of the best quality.

Keywords: *traducere, translation, translator, bilingualism, globalisation*

În epoca contemporană, traducerea este un fapt indispensabil desfășurării vieții și activităților de orice tip (economic, social, politic etc.). S-ar putea spune chiar că traducerea este o componentă primordială a motorului care nu doar menține, ci și ajută la dezvoltarea societății umane. De aceea este foarte greu să vorbim despre traducere și traducător, dacă nu le punem într-un context și într-o relație (măcar tangențial și/sau punctual) cu termeni și concepte de care sunt indisolubil legate.

Traducerea nu este un fenomen nou. Dacă ar fi să mergem pe filiera mitologiei creștine, globalizarea ia naștere odată cu căderea Turnului Babel. „Oricare ar fi cauzele, această condiție multilinguală obligă un anumit procentaj din omenire să vorbească mai mult de o limbă. Ea mai înseamnă și că schimburile de informații, de mesaje verbalizate de care depind istoria și viața societății sunt într-o mare măsură inter-linguale. Ele impun traducerea.”² Desigur, de-a lungul istoriei, globalizarea s-a intensificat gradual, ajungând astăzi un fapt a cărui existență, viteză și importanță nu mai pot fi negate.

„Termenul «globalizare» a apărut la sfârșitul anilor '60 și a fost lansat de un specialist canadian în teoria mijloacelor de comunicare în masă, profesorul Marshall McLuhan, Universitatea din Toronto și specialistul american în «problemele comunismului», Zbigniew Brzezinski, Universitatea Columbia. McLuhan a extrapolat lecțiile războiului din Vietnam și a lansat expresia «sat global». Termenul de globalizare a intrat în dicționar prima dată în 1961.”³ Deși termenul *globalizare* a intrat destul de recent în limbajul uzual, acțiunea de a comunica și de a transmite informații între culturi a fost mereu o necesitate. Diferența majoră, care influențează și modul în care *traducerea* ca și concept este privită în

¹ Assistant, PhD Candidate, UMFST Tg. Mureș

² George Steiner, *După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii*, Ed. Univers, București, 1983, p. 351.

³ Bianca-Oana Han, *Traducerea: comunicare, controverse, globalizare culturală*, Ed. Ardealul, Târgu-Mureș, 2011, p.122.

contemporaneitate, între modurile de abordare a comunicării inter-culturale este conștientizarea importanței primordiale pe care globalizarea o are în ziua de astăzi. Discuțiile cu privire la consecințele acestui fenomen sunt, de cele mai multe ori, în contradicție. Unii consideră fenomenul benefic, în timp ce alții îi atribuie conotații chiar malefice și încearcă, inutil, să îl respingă. „Este foarte posibil ca această reacție de respingere să fie susținută, pe de o parte de imposibilitatea depășirii unei mentalități naționale formată în timp și cu prețul unor lupte în numele idealurilor naționale pe care popoarele le-au plătit scump, iar, pe de altă parte, de dificultatea de a accepta idee (*sic*) de supremație lingvistică pe care unele state nu o pot tolera, în virtutea tot a unui trecut istoric nu prea îndepărtat.”⁴ Reticența cu privire la globalizare este pusă, de multe ori, pe seama dorinței popoarelor la auto-determinare, un drept câștigat greu, prin sacrificiu. Pe undeva, putem înțelege acțiunea de respingere a globalizării, în special în statele care nu constituie puteri mondiale și care, până nu demult, au fost considerate simple marionete sub cupola alterității. Dar, în același timp, nu putem să nu observăm că în perioade de tumult economic și politic la nivel global are loc o re-vitalizare și simultan o re-mitizare a istoriei și trecutului. Astfel, sunt negate valori contemporane și se pledează pentru o întoarcere conservatoare la idealurile socio-mitice ale trecutului. Nu ne propunem o dezbatere largă a problemelor pe care globalizarea le aduce, în schimb, putem afirma că indiferent de poziția pe care o persoană, o țară sau o civilizație o ia în raport cu globalizarea, aceasta din urmă este atât de intensă la ora actuală, pe un drum nu doar ascendent, ci și permanent accelerat, încât influențele asupra comunicării, traducerii și vieții în general nu doar că sunt de netăgăduit, ci chiar ireversibile. În permanență, vechile granițe sunt desființate, construindu-se în locul lor poduri care conectează culturile într-o rețea globală care, mai degrabă, dezvoltă societățile și le unește într-o *cultură* globală. În ceea ce privește globalizarea prin traducere, „există două modalități prin care traducerile pot conferi autoritate limbii [și într-o anumită măsură, culturii țintă]. Prima dintre ele vizează extinderea resurselor unei limbi de largă circulație prin traducerea unor texte aparținând unei literaturi minore într-o limbă de prestigiu. A doua modalitate constă în demonstrarea că resursele unei limbi fără circulație internațională sunt la fel de bogate prin traducerea unei opere aparținând unei culturi dominante în aceasta dintâi.”⁵

Consecințe, desigur, există. Bianca-Oana Han afirmă că „modalitatea în care s-a ajuns să fie percepută și conceptualizată cultura s-a modificat, odată ce s-a pus problema în termenii globalizării, de vreme ce cultura a fost, pentru multă vreme, asociată ideii unui punct spațio-temporal fix (vezi cultura unui anumit popor, cultura unei perioade istoric determinate).”⁶ Dar cum studiul globalizării capătă o tot mai mare amploare și ne face conștienți de faptul că probleme *pot* apărea, consecințele nefaste sunt minimalizate. Să luăm un exemplu concret. S-a afirmat și se afirmă în continuare că globalizarea ar distruge cultura națională din țările cu putere economică scăzută și că acestea, apropiindu-și marile culturi globale, își vor pierde, într-un final, identitatea. Procesul este asemuit cu colonizările din

⁴ *Ibidem*, p. 124.

⁵ Beatrice Camelia Arbore, *Traducere literară între știință și artă*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2015, p. 47.

⁶ Bianca-Oana Han, *op.cit.*, p. 125.

secolele trecute, în care un imperiu își impune valorile asupra civilizației colonizate. „Writers such as Gayatri Chakravorty Spivak, Tejaswini Niranjana and Eric Cheyfitz [are] arguing that translation was effectively used in the past as an instrument of colonial domination, a means of depriving the colonized peoples of a voice. For in the colonial model, one culture dominated and the others were subservient, hence the translation reinforced the power hierarchy.”⁷ Adevărat și în nici un caz nu putem afirma contrarul, dar tocmai asta este una din principalele probleme pe care filosofia globalizării la ora actuală încearcă să le rezolve. Grija pentru culturile naționale capătă o importanță majoră și se pledează nu pentru disoluția lor, ci, din contră, pentru alăturarea lor la celelalte, în marea cartă a civilizației pământene. Mai mult decât atât, prin traducere, cultura țintă nu este absorbită, ci se dezvoltă, căpătând valențe noi, precum și un acces mai larg la cultură în sensul larg al cuvântului din punctul de vedere al vorbitorilor.

Pe de altă parte, cultura (națională) este departe de a fi statică. Ea se dezvoltă în timp și spațiu concomitent cu dezvoltarea umanității. Dar ceea ce deosebește dezvoltarea actuală de dezvoltarea de-a lungul istoriei este *viteza*. „The electronic media explosion of the 1990s and its complications for the processes of globalization highlighted issues of intercultural communication. Not only has it become important to access more of the world through the information revolution, but it has become urgently important to understand more about ones own point of departure.”⁸ În era internetului, a informației imediate și a transportului sigur și facil, elementele și ideile noi sunt captate imediat. Nu mai este nevoie de un secol pentru a aduce ideile literare (spre exemplu) într-o cultură, așa cum a fost cazul romantismului în România. Nu mai există un complex al retardării. Nici nu este vorba despre o impunere forțată a unor valori de către „colonizator”, ci despre acceptare de bună voie a noilor idei. Nimic nu se impune, doar se acceptă de comun acord. Probabil unul dintre cele mai relevante cazuri pentru acest argument este Japonia. O țară care până la mijlocul secolului al XIX-lea era feudală, a ajuns vârf de lance în ceea ce privește știința și arta. Cu toate acestea, vechiul și noul se împletesc armonios. Nici vorbă de dispariție a tradițiilor și nu există niciun complex de pierdere a identității, doar de evoluție a acesteia (a identității) prin alăturarea noilor idei la cultura-sursă, în primul rând, și prin alăturarea culturii-sursă la alte culturi, în al doilea.

În acest context al globalizării și al descoperirii, traducerea și traductologia capătă o importanță covârșitoare. George Steiner ne spune că „traducătorii sunt oameni care se caută pe dibuite unii pe alții într-o negură generală. Războaiele religioase și persecuția unor presupuse erezii iau naștere inevitabil din babilonia limbilor: oamenii interpretează greșit și

⁷ Susan Bassnett, *Translation Studies*, Ediția a III-a, Ed. Routledge, New York, 2002, p. 4. Scriitori precum Gayatri Chakravorty Spivak, Tejaswini Niranjana and Eric Cheyfitz argumentează că traducerea a fost folosită în mod eficient în trecut ca instrument de dominare colonială, o metodă de lipsire a populației colonizate de voce. Asta pentru că, în modelul colonial, o cultură domina și ceilalți erau supuși, prin urmare traducerea întărea acea ierarhie de putere. (trad.n.)

⁸ *Ibidem*, p. 1. Explozia mijloacelor de comunicare electronice a anilor 1990 și implicațiile asupra proceselor globalizării au scos în evidență probleme de comunicare interculturală. Nu doar că a devenit important să accesezi cât mai mult din lume prin intermediul revoluției informației, dar a devenit imperativ și să înțelegi mai mult despre locul din care ai pornit. (trad.n.)

își denaturează unul altuia sensurile.”⁹ Ce altă afirmație mai frumoasă poate să însumeze atât de simplu și atât de plin de înțeles nevoia de traducere, care nu doar că este un liant între civilizații, ci este (discutabil) singura modalitate prin care pacea globală poate fi înfăptuită, cu condiția, desigur, ca traducerea să transmită cât mai fidel informația? Și cum (cel puțin încă) nu există o cultură globală care să fie transmisă *printr-o* și *într-o* singură limbă, filosofia și știința traducerii capătă o importanță de căpătâi, fiind cel mai important instrument al globalizării.

Idee similară, dar axată mai mult pe înțelegerea și/sau recăpătarea propriei identități o are și autoarea Susan Bassnett: „globalization has its antithesis, as has been demonstrated by the world-wide renewal of interest in cultural origins and in exploring questions of identity. Translation has a crucial role to play in aiding understanding of an increasingly fragmentary world.”¹⁰ Autoarea pare să considere că globalizarea dă naștere unui paradox. În timp ce, prin definiție, globalizarea înseamnă transmiterea ideilor și unirea culturilor, are loc și un proces de fragmentare. Probabil din cauza vitezei cu care globalizarea se (auto)săvârșește, popoarele și culturile devin conștiente de pericolul pierderii propriei identități. Dar și aici traducerea vine ca efort salvator, prin care identitatea *unui* nu este doar recuperată, ci ajută și la conștientizarea pe plan global a existenței acelei identități. Cu alte cuvinte, globalizarea ajută la păstrarea identității unui popor, întrucât o face cunoscută celorlalte. Și doar prin această împărtășire se poate realiza o unificare fără pierdere (sau, cel mult, cu pierderi minime).

Este și cazul celebrelor expresii „melting pot” și „salad bowl” cu referire la cultura Americană. S-a vehiculat în trecut ideea conform căreia toți cei care vor să devină „americani”, indiferent de locul de origine, cultură etc., sunt nevoiți să se topească indisolubil cu ceilalți, dând naștere unui amalgam inform și unitar („melting pot”). Dar sociologia și filosofia socială modernă și contemporană aduc o schimbare radicală de perspectivă. În loc de „contopire”, se pledează acum pentru păstrarea identității personale, dar aranjate sub protecția unei umbre unitare. După cum spune și expresia „salad bowl”, diferitele culturi se amestecă în ceva neomogen, asemenea unei salate, în care toate ingredientele unitare sunt vizibile, dar fiecare participând la un tot amplu. Aceste idei pot fi extinse și la nivelul globalizării. Dacă în trecut globalizarea ținea mai mult de impunerea civilizației colonizatoare asupra identității indigenilor, în prezent globalizarea seamănă mai degrabă cu o construcție cu scop unic și unitar, dar cu toate elementele componente vizibile. Iar liantul care le leagă este *traducerea*.

Probabil cel mai important rol al traducerii este în dezvoltarea umanității. Aceeași umanitate care în trecut s-a folosit de limbă ca o barieră de delimitare, realizează acum că singura metodă prin care progresul științific, tehnologic, politic, social ș.a.m.d. poate avea loc este prin îndreptarea atenției asupra traducerii. Într-o perioadă istorică în care arta, știința

⁹ George Steiner, *op.cit.*, p. 92.

¹⁰ Susan Bassnett, *op. cit.*, p. 1. Globalizarea are și o parte negativă, așa cum a fost demonstrat de reînnoirea interesului global pentru explorarea originilor culturale și pentru explorarea întrebărilor despre identitate. Traducerea joacă un rol crucial în ajutarea înțelegerii unei lumi tot mai fragmentate. (trad.n.)

și cultura sunt puse sub atenta supraveghere a inchișiției, Giordano Bruno afirma: „Toată știința își are izvorul în traducere.”¹¹

Cu toate că Giordano Bruno a fost prins și ars pe rug de către inchișitori pentru ideile sale „eretice”, se poate observa cum flacăra incipientă a unor idei care revoluționează modul în care omul este pus în relație cu semenii săi și în relație cu limba și limbajul poate să apară și în cele mai austere condiții. Chiar și în Evul Mediu, (moment istoric în care traducerea avea mai mult rol în negoț și în traducerea textelor religioase decât în altceva), Bruno reușește să depășească limitările perioadei sale și să vadă că, în imaginea de ansamblu, legăturile între culturi și *comunicarea* pot să ajute la dezvoltarea civilizației. Iată că, și aici, găsim că traducerea stă la baza tuturor relațiilor.

După cum observă și Bianca-Oana Han, „traducerea este un fenomen omniprezent și indispensabil, fără de care evoluția omenirii nu ar fi fost posibilă. Necesitatea traducerii este (re)cunoscută de multă vreme, căci s-a constituit și dezvoltat cvasisimultan cu limbajul [...] pentru a asigura comunicarea între indivizi aparținând unor sisteme lingvistice și culturale diferite. Pe măsură ce omul și implicit și limbajul său – cale de comunicare cu semenii săi – au evoluat, traducerea, scrisă sau orală, a cunoscut o esențială diversificare începând mai cu seamă din secolul trecut”¹². Nu putem să nu fim de acord cu această afirmație. După cum am afirmat și în cele de mai sus, traducerea a fost de la bun început o consecință a dorinței și/sau nevoii de comunicare. Am putea merge chiar mai departe decât Bianca-Oana Han și să afirmăm că traducerea s-a dezvoltat *simultan* cu limbajul. Poate părea o afirmație îndrăzneată, dar să nu uităm că traducerea în sensul larg nu înseamnă doar transpunerea limbii-sursă în limba țintă. Traducerea poate fi și intra-culturală în momentul în care este urmărit parametrul temporal. „While problems of translating across cultural boundaries have been receiving considerable attention since the advent of post-colonialism and culturally-oriented translation studies, the issue that has exercised translators and translation critics for much longer has been the relationship between a text created in one moment in time and its transmission to a new set of readers in another. [...] it is important to remind ourselves that every age has its ideal of translation, and aesthetic criteria change [...]”¹³ Se poate observa cum traducerea poate avea loc peste timp, în interiorul aceleiași limbi. Să ne gândim doar la miturile și legendele create în perioada limbii orale. Peste generații, faptele capătă înțelesuri noi sau sunt modificate în funcție de necesitățile vorbitorilor din perioada respectivă. Din nou, nimic nu este static, totul se schimbă. În acest caz am putea spune că traducerea nu este neapărat intenționată. Ea este mai degrabă naturală, mai greu de observat și de analizat. În plus, în perioada în care scrisul

¹¹ Apud., George Steiner, *op. cit.*, p. 309.

¹² Bianca-Oana Han, *op. cit.*, pp. 31-32.

¹³ Susan Bassnett, *Translation*, Ed. Routledge, New York, 2013, p. 81. În timp ce problemele asupra traducerii peste hotarele culturale continuă să primească o atenție considerabilă din momentul apariției studiilor de traducere post-coloniale și orientate înspre cultură, problema care a pus la încercare pentru un timp mai îndelungat traducătorii și criticii traducerii a fost relația dintre textul creat într-un moment în timp și transmiterea lui unui nou grup de cititori într-un altul. Această problemă este legată în mod direct de întrebarea cum să se evalueze calitatea unei traduceri este important să ne amintim că fiecare epocă are idealul ei de traducere și criteriile estetice se schimbă [...] (trad.n.)

era inexistent și totul era transmis prin viu-grai, informația suferea mutații de la transmițător la receptor, care, într-un final, devenea el însuși un transmițător pentru un alt receptor și procesul se continuă. Ne este aproape imposibil să credem că informația se păstra intactă de la o persoană la alta.

Roger T. Bell afirmă chiar mai mult de atât. El consideră că orice act de comunicare este în același timp și o traducere. „All communicators, as receivers – whether listeners or readers, monolinguals or bilinguals – face essentially the same problem; they receive signals (in speech and in writing) containing messages encoded in a communication system which is not, by definitions, identical with their own.”¹⁴ Astfel, traducerea se dezvoltă în același timp cu limba *ab initio*, pornind chiar de la ideea cum că orice comunicare nu este altceva decât o codificare a intenției într-un sistem. Și cum sistemul nu se regăsește niciodată identic la două persoane, conexiunea de comprehensiune se face prin traducerea între-linguală. Prin urmare, orice receptor devine decodificator, adică translator.

De-a lungul timpului, traducerea și traductologia au suferit schimbări în ceea ce privește valențele care le sunt atribuite. Din informațiile de care dispunem, rezultă că „primele încercări de teoretizare ale traducerii aparțin lui Cicero și Horațiu, ele influențând generații întregi de traducători.”¹⁵ Se poate spune că filosofii și istoricii romani sunt primii care încearcă să transforme activitatea traducerii într-o disciplină. Cicero și Horațiu aduc în discuție diverse strategii de traducere, observând o diferență între traducerea liberă, interpretativă și cea mot-a-mot. „Cicero și Horațiu atrag atenția asupra diferenței dintre traducerea cuvânt cu cuvânt și traducerea sens cu sens, militând împotriva fidelității exagerate față de original.”¹⁶ Mai mult decât atât, „în *Institutio Oratoria*, Quintilian aduce pentru prima oară în discuție ideea unei posibile competiții între textul-sursă și textul-țintă, și, implicit, cea a potențialului traducerii de a funcționa ca operă de sine stătătoare.”¹⁷ Ideile scriitorilor romani au devenit ulterior părți constituente ale filosofiei și teoriei traducerii.

Totuși, până în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, traducerea nu a fost considerată a fi o arie de studiu de sine stătătoare. Ba chiar era văzută ca o simplă îndeletnicire făcută de oricine dorește să își ocupe timpul cu ceva.¹⁸ Nu avea un statut mai înalt decât un simplu *hobby*, cu toate că încercări de definire și teoretizare au existat (mai mult sau mai puțin timid și unitar).¹⁹

Totul se schimbă, însă, începând cu anii '70 ai secolului XX. „The 1980s was a decade of consolidation for the fledgling discipline known as Translation Studies. Having Emerged onto the world stage in the late 1970s, the subject began to be taken seriously, and was no longer seen as an unscientific field of enquiry of secondary importance.

¹⁴Roger T. Bell, *Translation and Translating. Theory and Practice*, Ed. Longman, New York, 1993, p. 14. Toți comunicatorii, ca receptori – fie ei ascultători sau cititori, monolingvi sau bilingvi – sunt puși față în față cu aceeași dilemă; ei primesc semnale (verbale și scrise) care conțin mesaje codate într-un sistem de comunicare care nu este, prin definiție, identic cu al lor. [trad.n.]

¹⁵Beatrice Camelia Arbore, *op. cit.*, p. 14.

¹⁶*Ibidem.*

¹⁷*Ibidem.*

¹⁸v. Roger T. Bell, *op. cit.*, p. 4.

¹⁹v. Beatrice Camelia Arbore, *op. cit.*, pp. 15-18.

Throughout the 1980s interest in the theory and practice of translation grew steadily. Then, in the 1990s, Translation Studies finally came into its own, for this proved to be the decade of its global expansion. Once perceived as a marginal activity, translation began to be seen as a fundamental act of human exchange.”²⁰ Activitatea traductologică devine în sine un obiect de studiu datorită raportului de simbioză pe care îl are cu globalizarea. Explozia tehnologică a cauzat ca traducerea să i se ofere un statut nu doar important, ci și de sine stătător. Noua activitate care se află din anii 1990 în centrul atenției a suferit modificări tocmai datorită importanței noi căpătate. Astfel, aria de studiu nu își mai poate păstra caracterul (până atunci) relativ omogen și noi tendințe apar în permanență. Consensul este înlocuit de diversitate și de dezbateri.²¹

Dintre toate încercările de definire și teoretizare a traducerii și traductologiei²², noi o vom cita pe cea oferită de Eugene Nida și Charles Taber nu pentru că o considerăm a fi cea mai bună sau exhaustivă, ci pentru că aceasta ni se pare a fi cea mai complexă în raport cu simplitatea necesară unei definiții în general. Conform celor doi autori, „translating consists in reproducing in the receptor language the closest natural equivalent of the source-language message, first in terms of meaning and secondly in terms of style.”²³ Trebuie menționat faptul că *The Theory and Practice of Translation* de Nida și Taber este în principal axată pe traducerea Bibliei. Se poate observa din definiția dată traducerii de către co-autori că pentru ei, accentul principal într-o traducere cade pe înțeles, doar mai apoi pe stil. Este evident de ce autorii optează pentru înțeles în detrimentul stilului: *mesajul* este important în decodarea și traducerea Bibliei, cu toate că stilul unei opere (Biblia în acest caz) poate avea de cele mai multe ori o încărcătură culturală. Cu toate acestea, mesajul și stilul sunt greu de separat într-o traducere, în afara metalimbajului. Aceiași autori constată: „The older focus in translating was the form of the message, and translators took particular delight in being able to reproduce stylistic specialities, e.g., rhythms, rhymes, plays on words, chiasmus, parallelism, and unusual grammatical structures. The new focus, however, has shifted from the form of the message to the response of the receptor. Therefore, what one must determine is the response of the receptor to the translated message.”²⁴ Se observă conexiunea culturală dintre mesaj și stil. Dar într-o traducere dintr-o limbă-sursă și o

²⁰Susan Bassnett, *Translation Studies*, Ediția a III-a, Ed. Routledge, New York, 2002, p. 1. Anii 1980 au fost o decadă de consolidare pentru nou creată disciplină denumită Studii de Traductologie. Ieșită pe scena mondială în ultimii ani ai anilor 1970, subiectul a început să devină luat în serios și nu mai era văzut ca o arie de studiu neștiințifică de importanță secundară. În timpul anilor 1980 interesul pentru teoria și practica traducerii a crescut constant. Apoi, în anii 1990, Studiile de Traductologie au devenit, într-un final, de sine stătătoare, deoarece aceasta s-a dovedit a fi decada expansiunii lor globale. Odată percepută ca o activitate marginală, traducerea a început să fie văzută ca un act fundamental al schimbării umane. (trad.n.)

²¹*Ibidem.*, p. 2.

²²v. Beatrice Camelia Arbore, *op. cit.*, pp 19-48.

²³Eugene A. Nida, Charles R. Taber, *The Theory and Practice of Translation*, Ed. E. J. Brill, Leiden, 1982, p. 12. Traducerea constă în reproducerea în limba receptorului a echivalentului natural cel mai apropiat de mesajul din limba-sursă, mai întâi din punct de vedere al mesajului, iar apoi din punct de vedere al stilului. (trad.n.)

²⁴*Ibidem.*, p. 1. Vechiul punct central în traducere a fost forma mesajului, iar traducătorii se mândreau cu abilitatea lor de a reproduce specialități stilistice, ex: ritmuri, rime, jocuri de cuvinte, chiasmuri, paralelism și structuri gramaticale neobișnuite. Noul punct central, în schimb, s-a schimbat de la forma mesajului la răspunsul receptorului. Prin urmare, ce trebuie determinat este răspunsul receptorului la mesajul tradus. (trad.n.)

cultură-sursă într-o limbă-țintă și cultură-țintă va fi întotdeauna imperfectă (idee pe care o vom dezvolta ulterior). În asemenea situații, traducătorul trebuie să aleagă cu precădere între proporțiile mesajului și stilului, întrucât ambele nu pot avea (sau foarte greu) ponderi egale, fără pierderi majore de ambele părți.

În metalimbaj, cuvântul traducere poate avea trei înțelesuri diferite, conform lui Roger T. Bell: traducere ca *proces*, actul în sine; o traducere ca *produs* sau *finalitate*; și traducerea, termen metalingvistic și „abstract” care însumează atât *procesul* cât și *finalitatea*.²⁵

Nu doar găsirea unei definiții potrivite pentru traducere ridică probleme, ci și statutul acesteia. S-a pus de mult întrebarea: „Și până la urmă, traducerea este știință? Sau artă? Sau filozofie? Sau tehnică? Ori altceva?”. Dificultățile pornesc de la faptul că traducerea și traductologia par să cadă sub influența și să îmbine mai multe ramuri atât ale științei cât și ale artei. Sociologie, estetică, biografie, semiologie, filozofie sunt doar câteva din paleta de culori ce alcătuiesc traducerea. „The linguist inevitably approaches translation from a «scientific» point of view, seeking to create some kind of «objective» description of the phenomenon [...] It could, however, be argued that translation is an «art» or a «craft» and therefore not amenable to objective, «scientific» description and explanation and so, *a fortiori*, the search for a theory of translation is doomed from the start.”²⁶ Deși explicația lui Bell pare a fi fatalistă, putem afirma că totul depinde de punctul de vedere din care este privită. Probabil nici nu este nevoie să încadrăm traducerea și traductologia sub aceeași cupolă sau am putea foarte bine să acceptăm faptul că statutul se schimbă în funcție de ceea ce se urmărește. „Traducerea, ca proces, se înscrie, firesc în codul lingvisticii; este o operație științifică și nu una artizanală”²⁷, afirmă Lungu-Badea. Dar aceeași autoare continuă: „ca rezultat, se poate înscrie și în literatură, estetică, textologie, stilistică etc., deoarece problemele și dificultățile de traducere au un spectru larg, mergând de la aspectele practice la cele estetice.”²⁸

Demn de observat este totuși că încadrarea făcută de Lungu-Badea traducerii ca proces și ca rezultat cade mai degrabă sub spectrul analizei științifice, decât cel al artei. Cu toate că analiza structurală a unei traducerii este importantă, nu trebuie să uităm că „translating is far more than a science. It is also a skill, and in the ultimate analysis fully satisfactory translation is always an art.”²⁹ Din spusele co-autorilor Nida și Taber, ar reieși că, deși procesul este științific, modul de abordare este un meșteșug, o artă.

Finalmente, oferim și noi propria noastră încadrare, dar pe care nu o considerăm a fi „lege” și o susținem până când argumente împotriva ei vor apărea (fapt sigur). În opinia noastră ar trebui să separăm, cel puțin când vine vorba despre statutul traducerii în

²⁵Roger T. Bell, *op. cit.*, p. 13.

²⁶Roger T. Bell, *op. cit.*, p.4. Lingvistul abordează traducerea, inevitabil, dintr-un punct de vedere „științific”, căutând să creeze o descriere obiectivă a fenomenului [...]. Totuși, ar putea fi argumentat că traducerea este o „artă” sau un „meșteșug” și, prin urmare, nu se supune unei descrieri și unei explicații obiective, „științifice” și, prin urmare, *a fortiori*, căutarea unei teorii a traducerii este osândită de la început. (trad.n.)

²⁷ Georgiana Lungu-Badea, *Tendențe în cercetarea traductologică*, Ed. Epistema, Timișoara, 2005, p. 13.

²⁸*Ibidem*.

²⁹Eugene A. Nida, Charles R. Taber, *op. cit.*, p. vii. Traducerea este mult mai mult decât o știință. Este o abilitate și, finalmente, o traducere satisfăcătoare este întotdeauna o artă. (trad.n.)

metalimbaj, termenii de *traductologie* și *traducere*. *Traductologia* este *știința* traducerii (având în componența sa cuvântul grecesc *logos*, precum biologie, tehnologie etc.). Ea cuprinde întreaga pletoară de operații exacte pe care un traducător trebuie să le aibă în vedere în momentul în care face o traducere. În schimb, *traducerea* (ca proces) este o *artă*. Cu toate că un traducător nu poate să facă tot ce ar dori cu un text sursă, are la dispoziție (idee pe care o vom dezvolta în capitolele următoare) o serie de opțiuni, alegeri pe care este nevoit să le facă pentru a urmări cât mai bine cu putință obiectivul propus (transmiterea mesajului, păstrarea stilului etc. vezi supra.). În acest caz, traducerea va fi întotdeauna un meșteșug care se poate învăța prin experiență. Mai greu de încadrat ar putea fi *traducerea ca finalitate*. Aici, totul depinde de tipul textului-sursă care poate impune o anumită conduită de traducere. Un text științific are ca scop transmiterea unui adevăr. De regulă, spre exemplu, figurile stilistice lipsesc, cuvintele păstrându-și, de regulă, sensul denotativ. În acest caz, finalitatea este științifică. În cazul unui text literar, fie el liric, epic sau dramatic³⁰, urmărind același demers logic ca mai înainte, rezultatul va fi artă. Problema rămâne însă deschisă când vine vorba de un text jurnalistic. Este textul-sursă un editorial? Sau un reportaj? Anchetă sau interviu?

În concluzie, putem avea o teorie „unitară” a traducerii? Pentru moment, întrebarea rămâne fără un răspuns clar și exact. Totuși, putem oferi succint o perspectivă asupra necesităților pe care o teorie trebuie să le îndeplinească. „Ideally, a theory must reflect four characteristics: 1. *empiricism*; it must be testable 2. *determinism*; it must be able to predict 3. *parsimony*; it must be simple 4. *generality*; it must be comprehensive.”³¹ Se pare că discuția se poate întoarce iarăși la unghiul din care observăm fenomenul traducerii.

În partea a doua a articolului, vom configura un *profil al traducătorului*. Se presupune frecvent că persoanele bilingve sunt capabile să traducă orice tip de document din moment ce posedă o competență specială în traducere. Dar există, totuși, o diferență considerabilă între persoanele bilingve și traducători, iar abilitățile diferite pe care le posedă fiecare reprezintă o dovadă incontestabilă.

O persoană bilingvă poate fi considerată ca fiind un traducător înăscut din moment ce nu doar posedă competența în ambele limbi, ci și abilitatea de a traduce dintr-o limbă în alta. Dar dobândirea competenței de traducere implică mai mult decât o îmbunătățire a acestei competențe bilingve deoarece nu este suficient să te poți folosi de ambele limbi; procesul de traducere presupune o activitate mult mai complexă, și anume redarea sensului textului-sursă în cel mai bun mod posibil în textul-țintă astfel încât acesta să poată avea același efect asupra cititorului-țintă pe care îl are textul-sursă asupra cititorului-sursă. În consecință, competența bilingvă nu este ea însăși suficientă pentru a asigura competența de traducere, cel puțin nu din punct de vedere academic. Pe de altă parte, în opoziție, „anumiți experți în domeniul traducerii simultane declară că un vorbitor bilingv nativ nu se impune ca un interpret remarcabil. Cel mai bun în această postură va fi acela care a dobândit în mod

³⁰v. Beatrice Camelia Arbore, *op. cit.*, pp 81-101.

³¹Roger T. Bell., *op. cit.*, p. 27. În mod ideal, o teorie trebuie să reflecte patru caracteristici: 1. *empirism*; trebuie să fie testabilă 2. *determinism*; trebuie să poată prezice 3. *parcimonie*; trebuie să fie simplă 4. *generalitate*; trebuie să fie cuprinzătoare. (trad.n.)

conștient fluentă într-o altă limbă decât cea maternă. Persoana bilingvă nu «vede dificultățile», frontiera dintre cele două limbi nu este îndeajuns de bine definită în mintea sa³², afirmă George Steiner.

Bilingvismul a fost considerat ca fiind un proces de utilizare concomitentă a două limbi, persoanele implicate în acest proces numindu-se persoane bilingve. Dar această caracterizare nu este foarte exactă, fiindcă acest concept se poate referi la situații diferite: de exemplu, un copil care vorbește limba maghiară cu mama lui și limba română cu tatăl, sau un student german care studiază clasicismul englez, sau un expert IT român care poate înțelege texte specializate în limba engleză sau un doctor francez care poate traduce cursuri de medicină din limba franceză în limba engleză, iar lista poate continua.

Deși traducătorul folosește cele două limbi în mod voit și alternativ, abilitățile pe care le folosește nu sunt aceleași: traducătorul primește informația într-o limbă și creează mesajul în altă limbă, încercând să redea sensul în cel mai fidel mod posibil. Prin calitatea de persoană bilingvă putem înțelege faptul că cele două limbi îi sunt accesibile la un nivel uniform și că acest fapt implică un nivel ridicat de competență în ambele limbi. Chiar mai mult decât atât. O persoană bilingvă care nu deține („oficial”) calitatea de traducător înțelege textul sursă *pentru sine*, fără a fi nevoit să îl redea mai departe. Această situație este cu atât mai naturală și fluentă cu cât persoana bilingvă posedă mai multe cunoștințe despre și în ambele limbi. Dar pentru un traducător situația devine mai complexă întrucât rolul său nu este de a înțelege textul pentru sine, ci pentru a-l reda unui public țintă care, probabil, nu cunoaște limba textului-sursă. Abilitatea de a reda cât mai fidel și inteligibil textul-sursă unui public-țintă neinițiat în limba textului-sursă este, probabil, diferența fundamentală dintre o persoană bilingvă oarecare și un traducător. Și nu doar abilitatea de redare fidelă a textului trebuie stăpânită de traducător ci și posibilitatea de a jongla lingvistic cât mai abil cu puțință pentru a rezolva situațiile problemă care pot apărea în proces.

Bilingvismul înseamnă mult mai mult decât competența în două limbi; este, de asemenea, competența de a media între cele două limbi. Bilingvismul are loc atunci când o persoană folosește în comunicare oricare dintre cele două limbi atât de bine încât poate fi considerată vorbitoare nativă în comunitatea socio-culturală căreia îi aparține limba. Totuși, aici poate apărea o problemă de ordin filosofic. Poate o singură persoană să cunoască două culturi la perfecție în același timp? Conform situației expuse mai sus, am putea spune că da. Un copil cu părinți din culturi diferite se pare că are acces la ambele. Totuși, el trăiește într-un singur loc, la un moment dat. Îi este fizic imposibil să se împartă între două țări diferite. Chiar și dacă oscilează regulat între două locuri, ar putea un individ să cuprindă întreaga pletoră culturală a două țări diferite, la fel cum o cuprinde individul care aparține aceluiași loc și aceleiași culturi? Mai mult, „pentru o ființă omenească ce posedă mai multe limbi materne și un simț de identitate personală căpătat în cursul limbajului interior multilingual, turnura spre exterior, întâlnirea unei limbi cu altele și cu lumea ar fi inevitabil foarte diferită,

³²George Steiner, *op. cit.*, pp.159-160.

din punct de vedere metafizic și psihologic, de cea experimentată de vorbitorul unei singure limbi materne”³³, spune Steiner.

Persoanele bilingve își folosesc abilitățile în cele două limbi pe care le posed în situații diferite, cu oameni diferiți și din motive diferite. Există chiar și persoane bilingve care sunt capabile să vorbească despre o anumită temă doar într-una din cele două limbi cunoscute. Aceasta poate fi explicată prin faptul că persoanele bilingve nu sunt buni interpreți sau traducători. În traducere și interpretare există abilități speciale care au nevoie să fie foarte bine stăpânite: traducătorul și interpretul trebuie să posed cunoștințe lexicale identice în ambele limbi implicate în proces, iar majoritatea persoanelor bilingve nu dau dovadă de stăpânire a acestor cunoștințe.

În concluzie, un bun traducător este capabil să înțeleagă textul-sursă foarte bine, posedă cunoștințe aprofundate despre tema textului-sursă și are abilitățile necesare pentru a reda sensul textului-sursă în limba-țintă într-un mod cât se poate de precis și fidel. Mai mult decât atât, traducătorii posedă abilități care sunt rezultatul perfecționării în studii de lingvistică și traductologie, iar aceste abilități le conferă statutul de cititori experți în limba-sursă și de scriitori experți în limba-țintă.

Bibliografie

Arbore, Beatrice Camelia, *Traducere literară între știință și artă*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2015.

Bassnett, Susan, *Translation Studies*, Ediția a III-a, Ed. Routledge, New York, 2002.

Han, Bianca-Oana, *Traducerea: comunicare, controversă, globalizare culturală*, Ed. Ardealul, Târgu-Mureș, 2011.

Lungu-Badea Georgiana, *Teoria culturilor, teoria traducerii*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2004.

Lungu-Badea Georgiana, *Tendințe în cercetarea traductologică*, Ed. Epistema, Timișoara, 2005.

Nida, Eugene A.; Taber, Charles R., *The Theory and Practice of Translation*, Ed. E. J. Brill, Leiden, 1982.

Roger T. Bell, *Translation and Translating. Theory and Practice*, Ed. Longman, New York, 1993.

Steiner, George, *După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii*, Ed. Univers, București, 1983.

³³*Ibidem*, p. 160.